

TURKIY TAFAKKUR YULDUZI — ALISHER NAVOIY

*G'ayratova Jasmina Ravshan qizi**Toshkent davlat yuridik universiteti**huzuridagi M.S.Vosiqova nomidagi**akademik litseyning 2.4-guruh o'quvchisi***Annotatsiya**

Ushbu maqola buyuk mutafakkir va shoir Alisher Navoiy hayoti hamda ijodining ilmiy-adabiy tahliliga bag'ishlangan. Maqolada Navoiyning tarixiy-madaniy muhitda shakllanishi, uning turkiy adabiyot rivojida o'rni, badiiy-falsafiy qarashlari, tilshunoslikka qo'shgan hissasi hamda davlat arbobi sifatidagi faoliyati yoritilgan. Shuningdek, Navoiy merosining bugungi yosh avlod ma'naviy tarbiyasidagi ahamiyati ilmiy manbalar asosida ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Alisher Navoiy, turkiy adabiyot, mumtoz adabiyot, Xamsa, g'azal, Muhokamat ul-lug'atayn, ma'naviyat, komil inson.

Kirish

Alisher Navoiy (1441–1501) — turkiy xalqlar ma'naviy tafakkuri tarixida alohida o'rin egallagan buyuk shoir, mutafakkir va davlat arbobidir. Uning tavalludi Sharq adabiy-madaniy hayotida yangi bosqichni boshlab bergan muhim tarixiy hodisa sifatida baholanadi. Navoiy ijodi faqat she'riy san'at bilan cheklanib qolmay, falsafa, axloq, tilshunoslik va davlat boshqaruvi bilan bog'liq masalalarni ham qamrab oladi. Shu sababli uning merosi bugungi kunda ham ilmiy-adabiy jihatdan chuqur o'rganilmoqda.

Tarixiy-madaniy muhit va Navoiyning shakllanishi

Alisher Navoiy Temuriylar davrining yuksak madaniy muhitida voyaga yetgan. XV asrda Hirot shahri Sharqning yirik ilm-fan va adabiyot markazlaridan biri bo'lib, bu yerda ko'plab olimlar, shoirlar va san'atkorlar faoliyat yuritgan. Navoiy ana shu muhit ta'sirida shakllanib, yoshligidanoq ilm va adabiyotga alohida qiziqish bildirgan.

Navoiyning dunyoqarashi tasavvuf, islom falsafasi va insonparvarlik g'oyalari bilan chambarchas bog'liq edi. U shaxs kamolotini ilm, axloq va ma'naviy poklik bilan uyg'un holda tasavvur qilgan. Bu jihat uning deyarli barcha asarlarida yetakchi g'oya sifatida namoyon bo'ladi.

Ijodiy merosining o'ziga xosligi

Alisher Navoiy Sharq adabiyotida birinchi bo'lib turkiy tilda mukammal epik asarlar yaratgan ijodkordir. Uning "Xamsa"si turkiy adabiyot tarixida noyob hodisa bo'lib, ilgari faqat fors-tojik tilida yozilgan bu an'anani yangi bosqichga olib chiqdi.

“Xamsa” dostonlarida shaxs va jamiyat, adolatli hukmdor, haqiqiy muhabbat va ma’naviy yetuklik masalalari badiiy-falsafiy jihatdan yoritilgan.

Ayniqsa, “Farhod va Shirin” dostonida mehnat va iroda, “Layli va Majnun”da esa ruhiy poklik va ilohiy ishq tushunchalari chuqur ramziy ma’noda talqin qilinadi. Bu asarlar Navoiyning faqat shoir emas, balki teran fikrli mutafakkir ekanini ko’rsatadi.

G’azaliyot va badiiy tafakkur

Navoiyning “Xazoyin ul-maoniy” devoni to’rt qismdan iborat bo’lib, unda shoirning hayotiy tajribasi va ruhiy kechinmalari bosqichma-bosqich aks etgan. G’azallarda ishq faqat shaxsiy tuyg’u sifatida emas, balki insonni komillikka yetaklovchi kuch sifatida talqin etiladi. Shoir so’z tanlashdagi noziklik, ramz va tashbehlar orqali turkiy she’riyatning badiiy imkoniyatlarini kengaytirgan.

Tilshunoslik va milliy tafakkur masalasi

Alisher Navoiy “Muhokamat ul-lug’atayn” asari orqali tilshunoslik sohasida ham muhim ilmiy xulosalar bergan. U turkiy va forsiy tillarni qiyoslab, turkiy tilning so’z boyligi, grammatik imkoniyatlari va badiiy ifoda kuchini asoslab bergan. Bu asar nafaqat filologik tadqiqot, balki milliy o’zlikni anglash jarayonida muhim manba hisoblanadi.

Navoiyning bu qarashlari keyingi asrlarda o’zbek adabiy tilining shakllanishi va rivojlanishiga kuchli ta’sir ko’rsatgan.

Davlat arbobi sifatidagi faoliyati

Navoiy faqat adib emas, balki amaliy faoliyat bilan ham mashhur bo’lgan. U davlat boshqaruvida adolat, halollik va xalq manfaatini ustuvor qo’ygan. Uning tashabbusi bilan ko’plab ijtimoiy inshootlar — maktablar, madrasalar, shifoxonalar va karvonsaroylar barpo etilgan. Bu faoliyat Navoiyning insonparvarlik g’oyalarini hayotga tatbiq etganini ko’rsatadi.

Xulosa

Alisher Navoiy tavalludi va merosi — milliy ma’naviyatimiz shakllanishida muhim bosqichdir. Uning ilmiy-adabiy qarashlari, til va adabiyotga qo’shgan hissasi bugungi yosh avlodni mustaqil fikrlashga, ona tiliga hurmat bilan qarashga va komil inson bo’lishga undaydi. Navoiy asarlari chuqur falsafiy mazmuni va badiiy mukammalligi bilan hamon dolzarbdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Navoiy, A. *Xamsa*. Toshkent: G’afur G’ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti.
2. Navoiy, A. *Xazoyin ul-maoniy*. Toshkent: Fan nashriyoti.
3. Navoiy, A. *Muhokamat ul-lug’atayn*. Toshkent: O’zbekiston Milliy ensiklopediyasi nashriyoti.
4. Hayitmetov, A. *Alisher Navoiy va o’zbek adabiyoti*. Toshkent: Fan.
5. Komilov, N. *Tasavvuf va badiiy tafakkur*. Toshkent.
6. O’zbekiston Milliy ensiklopediyasi. *Alisher Navoiy* maqolasi.